

Herta Müllers waarheid

De verhouding tussen beschreven en geleefde werkelijkheid ligt bij de Roemeens-Duitse schrijfster en Nobelprijswinnaar Herta Müller (*1953) bijzonder complex. Enerzijds zitten haar romans en verhalen vol surrealistische beelden en situaties, anderzijds blijkt uit talrijke in essays en interviews terugkerende motieven hoe sterk haar werk in haar leven geworteld is. Toch gaat het niet om een 1:1-weerspiegeling.

In *Mein Vaterland war ein Apfelkern* vertelt Müller tegen haar lector Angelika Klammer openhartig en gedetailleerd over haar leven en schrijverschap. Ze groeide op in een klein landbouwersdorp in het Banaat, meer bepaald in het Duitstalige deel in Roemenië waar tijdens de Tweede Wereldoorlog talrijke SS'ers vandaan kwamen. Na de oorlog verdeelde het stalinisme de schuld op infame wijze: de Duitse minderheid werd van de misdaden beschuldigd, de Roemenen gaven zich uit voor antifascisten. Haar moeder had vijf jaar Russisch werkkamp ternauwernood overleefd. Het meisje moet koeien hoeden, krijgt dagelijks lijfstraffen. Müller voelt zich nietig in het landschap en ontvlucht in haar verbeelding de cultuur van zwijgen en verdringing. Ze praat met bloemen, eet planten, is gevoelig voor allerlei bijgeloof.

Wanneer ze als vertaalster in een fabriek in de stad gaat werken, wordt ze benaderd door de geheime dienst om voor hen te spioneren. Haar weigering komt haar duur te staan: ze wordt voortdurend gepest, moet werken op de trap, haar woning wordt geregeld doorzocht, ze wordt op de meest onverwachte momenten verhoorden valselijk beschuldigd van prostitutie en zwarte handel. Ze begint te schrijven, niet om literatuur voort te brengen maar om houvast te vinden. Ze zwerft door de stad, oefent zich om zich af te leiden in het observeren van details en het verzinnen van rijmen. Hallucinant beschrijft ze de verhoren door de Securitate, waarin haar nooit haar kritiek op het regime wordt verweten, maar waarin ze wordt geherdefinieerd als 'parasitair element' en criminele figuur.

Ze analyseert ook de werking van een dictatuur: de dwang tot aanpassing, de schaarste en de grauwheid van het leven, het kwalijke mengsel van alcohol en vertwijfeling, de intimiteit die staatszaak wordt, het opportunisme en de misdadigheid van de geheime dienst die zelfmoorden en ongevallen ensceneert om mensen uit de weg te ruimen. 'De enige productieve tak van de economie in het socialisme was de productie van angst.' Angsten dringen alle andere gevoelens binnen. De scheidslijn tussen reële vervolging en achtervolgingswaan wordt heel dun.

Ook als ze in 1987 Roemenië verlaat blijft de geheime dienst haar achtervolgen door over haar desinformatie in het Westen te verspreiden en haar als Roemeense spionne voor te stellen. Tragisch genoeg verdenkt bij haar aankomst in Neurenberg ook de Duitse inlichtingendienst haar van spionage, net zoals in de jaren ervoor – toen ze na het verschijnen van haar eerste boek in Duitsland en Oostenrijk literaire prijzen in ontvangst mocht nemen en lezingen houden – de Securitate haar van het omgekeerde betichtte.

Müllers gevoelens tegenover het Westen zijn ambivalent. 'Ze hebben hun hoofd vol boeken, geen enkel heeft hun ook maar een detail van de onvrijheid laten begrijpen.' Zij daarentegen bezit 'de vreemde blik', het gevolg van een levenslang verlies van zelfverzekerdheid. Over haar schrijverschap kan en wil ze niet in algemene termen en categorieën vertellen, omdat

die bij het schrijven niet bestaan. Wel wijst ze op het dubbele karakter ervan: het pijnlijke leven nog een keer aankijken en het nog een keer uithouden. Om dat laatste te kunnen, moet al wat bedreigend is ‘treffend mooi zijn in de taal’. Interessant is hoe haar kennis van het Roemeens een rol speelt in het bedenken van beelden en formuleringen in het Duits. Dat bijvoorbeeld een meiklokje in het Roemeens ‘kleine traan’ heet, bepaalt mee haar denken bij het schrijven. Soms gaat het om slechts in schijn verwante woordkernen: bij een stadsnaam als Frankfurt speelt voor haar mee dat ‘furt’ in het Roemeens ‘stelen’ betekent.

Uitgebreid komen de ontstaansgeschiedenis van haar roman *Ademschommel* aan bod en de nauwe samenwerking met de ‘onschuldig schuldig geworden’ schrijver Oskar Pastior, die een tijdlang onder dwang voor de geheime dienst heeft gewerkt nadat hij jaren in Oekraïne in een werkkamp heeft moeten doorbrengen. ‘Ik heb begrepen dat beschadiging een intieme binding is’. Het verslag van de gesprekken met Pastior en van hun gezamenlijke reis naar wat er rest van het kamp zijn ontroerend mooi. Vriendschap vormt overigens een van de weinige lichtpunten in dit harde en alle illusies aan diggelen slaand levensverhaal, al blijkt ook die niet steeds vrij van ontgoocheling en verraad.

Het laatste hoofdstuk over de speelse collagegedichten op postkaartformaat die Herta Müller sinds vele jaren maakt, behoort haast tot een andere wereld. Verbazing over de waarheid die uit woorden en woordcombinaties tevoorschijn komt, heeft echter met de kern van haar schrijverschap te maken: ‘woorden komen bij elkaar omwille van hun ritme en klank, en ze worden onverwachts nauwkeurig en zeggen wat ik niet wist, zodat ik het voor het eerst weet.’

Erik de Smedt

Herta Müller, *Mein Vaterland war ein Apfelkern. Ein Gespräch mit Angelika Klammer*, Carl Hanser Verlag, München, 2014, 238 blz., 19,90 euro, ISBN 978-3-446-24663-8.

verschenen in: *Streven*, maart 2015